

Banah V., Iedynak G. Status and some prospects of the organization of physical education in higher education institutions. *Pedagogy and Psychology of Sport*. 2021;7(2):114-121. eISSN 2450-6605. DOI <http://dx.doi.org/10.12775/PPS.2021.07.02.009>
<https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/PPS/article/view/PPS.2021.07.02.009>
<https://zenodo.org/record/5057492>

The journal has had 5 points in Ministry of Science and Higher Education parametric evaluation. § 8. 2) and § 12. 1. 2) 22.02.2019.
© The Authors 2021;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Nicolaus Copernicus University in Torun, Poland
Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author (s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non commercial license Share alike. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 27.01.2021. Revised: 17.02.2021. Accepted: 28.02.2021.

Status and some prospects of the organization of physical education in higher education institutions

V. Banah

Kremenets Taras Shevchenko Regional humanitarian-pedagogical academy, Ukraine

G. Iedynak

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Ukraine

Annotation. The data of sources of information on the organization of physical education in higher education institutions are analyzed and generalized. Problems in the system of organization of physical education concerning the normative-legal base, material-technical, theoretical-methodical and staffing are revealed. Today, higher education is being reformed and integration into the world space, higher education institutions have been given autonomy, which provides for independent decision-making on the organization of the educational process. In such conditions, there is a situation when in some educational programs is no educational component of "Physical Education". In some higher education, physical education classes are held only during the first- second year of study. It is proposed to conduct extracurricular classes lasting two hours twice or thrice a week in extracurricular time. One of the directions of improving the system of organization of physical education is the use of a personalized approach based on individual morphofunctional, psychophysiological features, including personal motives and situational factors.

Key words: system, physical education, student, higher education.

Банах В., Єдинак Г. Стан та деякі перспективи організації фізичного виховання у закладах вищої освіти

Анотація. Проаналізовано й узагальнено дані джерел інформації щодо організації фізичного виховання в закладах вищої освіти. Виявлено проблеми у системі організації фізичного виховання, що стосуються нормативно-правової бази,

матеріально-технічного, теоретико-методичного і кадрового забезпечення. Сьогодні відбувається реформування вищої освіти та інтеграції в світовий простір закладам вищої освіти надано автономію, що передбачає самостійне прийняття рішень щодо організації освітнього процесу. У таких умовах спостерігається ситуація, коли в деяких освітніх програмах та навчальних планах взагалі відсутній освітній компонент «Фізичне виховання». У деяких закладах вищої освіти заняття з фізичної культури проводяться тільки протягом першого-другого років навчання. Пропонується у позааудиторний час проводити секційні заняття тривалістю дві години двічі або тричі у тиждень. Одним із напрямків удосконалення системи організації фізичного виховання є використання персоналізованого підходу на основі індивідуальних морфофункціональних, психофізіологічних особливостей, у тому числі особистісних мотивів і ситуативних чинників.

Ключові слова: система, фізичне виховання, студент, вища освіта.

Постановка проблеми. Про критичність ситуації зі станом здоров'я молоді засвідчує інформація значної кількості фахівців [2; 6]. Так, у закладах вищої освіти (ЗВО) понад 50 % студентської молоді мають незадовільну фізичну підготовленість та низький і нижчий від середнього рівні фізичного здоров'я. Спостерігається також недостатній рівень сформованості ціннісного ставлення до занять з фізичного виховання та наявність негативних переживань [10].

Документом, у якому закладено нові ідеї і погляди на роль фізичного виховання та спорту серед здобувачів вищої освіти в Україні, є Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року. Згідно її положень сформовано основні напрями реалізації заходів для зміцнення здоров'я, популяризації здорового способу життя, гармонійного, передусім фізичного розвитку, забезпечення кількості й якості фізичної активності, можливості участі у всеукраїнських і міжнародних спортивно-масових заходах для студентів [6]. Хоча у стратегії зазначено основні напрями і шляхи їх реалізації, проте тут відображено реальної картини та проблем, що виникли в системі фізичного виховання у ЗВО. У зв'язку з цим нові прийняті нормативно-правові документи, хоча і є частково суперечливими, проте є важливим кроком до удосконалення системи фізичного виховання студентської молоді у закладах вищої освіти. Одночасно залишається проблема їх реалізації [2]. Вітчизняні фахівці з фізичного виховання в своїх наукових дослідженнях здійснюють предметний аналіз проблем фізичного виховання у ЗВО. Зокрема, наголошується на недостатньому рівні фахової підготовленості [2; 4; 8], теоретико-методичному [1; 4; 5; 7], матеріально-технічному [2; 8] забезпеченні фізичного виховання, недооцінка ролі фізичного виховання [4], як одного з провідних чинників зміцнення здоров'я, підвищення функціональних можливостей організму, у тому числі фізичної підготовленості.

Матеріали та методи дослідження. Мета дослідження – виокремити основні напрями розв'язання проблеми, що стосується організації фізичного виховання у ЗВО. Базою для джерела даних вибіркового дослідження були Scopus, SPORT Discus, Web of Science, Scholar. Дослідницька вибірка складалася з публікацій, що відображалися при використанні таких ключових слів: організація фізичного виховання, заклад вищої освіти, фізична активність студентів, результати фізичного виховання студентів, а

також відповідні їм аббревіатури й комбінації. Ураховували також часовий аспект появи інформації з тематики, що досліджувалася. Так само вивчали друковані літературні джерела, зокрема інформацію статей журналів щодо списків використаної у них джерел інформації. Так було обрано понад 70 джерел інформації, після цього проведено останній огляд та виокремлено 12. Їхній матеріал було опрацьовано за допомогою загальнонаукових методів, зокрема аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення [11].

Результати дослідження. Сьогодні у вищій освіті України склалася ситуація коли, нормативно-правові реформи, що часто є суперечливими, не виправдано затяглися, унаслідок чого суттєво знизилася ефективність системи управління студентським спортом» [1].

У Законі України «Про фізичну культуру та спорт» [7] зазначається, що фізичне виховання є обов'язковою навчальною дисципліною, керівники закладів освіти зобов'язані забезпечити створення сприятливих умов для належної фізичної активності учнівської та студентської молоді. У відповідності до змін та доповненнями до цього Закону від 17.11.2009 року, ст. 26 «Фізична культура у сфері освіти», фізична культура у сфері освіти базується на затверджених статтях відповідно до закону державного стандарту в освіті, що спрямовані на забезпечення науково обґрунтованих норм фізичної активності дітей і молоді, враховуючи стан їх здоров'я, рівня фізичного й психічного розвитку. Фізичне виховання у ЗВО реалізується через проведення обов'язкових занять відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку тощо.

У положенні наказу Міністерства освіти і науки України від 27.11.2008 р. № 1078 «Про затвердження заходів, спрямованих на реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України» відзначено заходи, спрямовані на реформування навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у ЗВО. Зокрема, зазначається необхідність при ліцензуванні та акредитації враховувати рівень організації навчального процесу з фізичного виховання (наявність кафедр фізичного виховання, їх високе забезпечення: кадрове, науково-методичне, інформаційне, медичне, матеріально-технічне і фінансове забезпечення викладання дисципліни «Фізичне виховання»); рівень секційної форми організації фізичного виховання у ЗВО; посилити контроль за якістю проведення занять з фізичного виховання, забезпечити пріоритетні технології та методики, які дозволяють підтримувати і розвивати здоров'я студентів; провести інвентаризацію, спланувати роботу щодо ремонту та реконструкції спортивної бази навчальних закладів тощо. На нашу думку дотримання цих положень було би дієвим важелем в поліпшенні ефективності системи фізичного виховання у ЗВО.

У Навчальній програмі з фізичної культури для студентів ЗВО, що затверджена Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, зазначено: заняття фізичним вихованням повинні відбуватися протягом перших трьох років навчання (при 4-річному терміні) або чотирьох років навчання при 5-річному терміні [1].

У відповідності до наказу МОН України від 11.01.2006 р. № 4 «Про затвердження положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» навчальні заняття з фізичного виховання повинні бути обов'язкові у ЗВО впродовж усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру, обсягом 4 години у тиждень на усіх спеціальностях [7]. У відповідності до закону Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII, в якому одним із завдань є інтеграція системи вищої освіти України у світову систему. Тут вказано, що автономія вищого навчального закладу передбачає самостійне прийняття рішень стосовно організації освітнього процесу [5].

У контексті сказаного під час таких реформ спостерігається ситуація, коли в

деяких освітніх програмах та навчальних планах взагалі відсутній компонент фізичне виховання. Це підтверджують і дані фахівців [1], що свідчать про таке: практично у більшості ЗВО заняття з фізичного виховання проводиться тільки на 1 і 2 курсах; у деяких приватних закладах такі заняття не передбачені навчальним планом. Одним варіантом, що зустрічається в практиці є проведення 2-годинних навчально-тренувальних занять поза навчальним розкладом 2-3 рази у тиждень [1]. Окрім цього, у двох основних нормативних документах у Базовій навчальній програмі з фізичного виховання для ЗВО та Положенні про організацію фізичного виховання і масового спорту у ЗВО не співпадають і завдання фізичного виховання [4].

Отже, у вищій освіті України спостерігається неузгодженість і суперечливість нормативно-правових документів та невідповідність багатьох правових положень, в тому числі і закладів вищої освіти нормативним документам стосовно фізичного виховання. Зазначаємо також, що на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України не представлено жодного рекомендованого міністерством підручника чи посібника [4].

Зважаючи на практику розвинутих країн Європи та США, де розвиток фізичного виховання у ЗВО організований на основі клубної системи, деякі з таких закладів освіти України скоротили навчальні години на фізичне виховання в навчальних планах або перевели цю дисципліну за вибором студентів. Зокрема, таку практику потрібно вважати помилковою, адже не можна, з одного боку, звертати увагу на відсутність навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у навчальних планах ЗВО європейських країн, а з другого – не помічати відсутність сучасної спортивної бази у навіть у кращих вітчизняних ЗВО, відсутність фінансування фізичного виховання, що суттєво поступаються наявним у перших [7].

Такі висновки підтримують деякі інші дослідники [2; 8; 12] та наголошують, що рівень наявної матеріально-технічної бази ЗВО України не відповідає вимогам сьогодення. Про некоректність такої практики зазначають фахівці [1] і наводять вислів професора Н. І. Ніколаєва, що дуже часто заходи з реформування освіти – лише сліпе накладання західної моделі на нашу модель освіти, спроба їх наздогнати і випередити. При цьому зазначається, що реформування повинно здійснюватися дієвими шляхами поетапного переходу та не копіювати повністю європейську модель [1].

В. Мунтян, В. Пліско [5] відзначають, що фізичне виховання є або повинно бути обов'язковим предметом для усіх учасників освітнього процесу, оскільки це єдина дисципліна, яка вирішує одночасно освітні, виховні й оздоровчі завдання. Одночасно інтеграція вищої освіти в загальноєвропейський простір повинна передбачати формування змісту фізичного виховання, що передбачає виконання принципу наступності з програмами закладів середньої освіти та відповідно до світових тенденцій у цьому напрямі.

Водночас, у більшості ЗВО заняття з фізичного виховання не створюють необхідного впливу на світогляд і свідомість здобувачів, не формують у них необхідних переконань, установок, ціннісних орієнтирів та не створюють активної життєвої позиції щодо фізичної активності у різних формах. Значна кількість студентів, а подекуди і педагогічних працівників, у тому числі деканів, не сприймають фізичне виховання як освітній компонент, що має свої принципи, науково-практичний зміст, методи, правила, способи діяльності та відповідні їм закономірності. Як приклад зазначеного – висновок О. Криличенка [4], що для багатьох фізичне виховання є дією механічного характеру».

З іншого боку зазначається, що змішана система є найбільш прийнятною, оскільки, студенти займаються за традиційною програмою, знайомою їм із середньої школи. Це створює зв'язок між середньою та вищою школами, а водночас у студентів

з'являється вибір секції з певного виду спорту, оскільки заняття у ній відбуваються у позанавчальний час [7]. У європейській освіті практикується клубна система. Спортивна спрямованість практичних занять з фізичного виховання здобувачів вищої освіти може радикально змінити їхню фізичну активність. Проте низький рівень фізичного розвитку, фізичної підготовленості, розвитку рухових якостей студентів потребують побудови творчого процесу і впровадження передових методик, що становлять основу спортивної діяльності, у практику фізичного виховання ЗВО [1; 9].

Як зазначають фахівці В. В. Гусак, П. А. Слобожанінов, А. А. Слобожанінов [1], жорстко програмоване фізичне виховання може принести лише тимчасовий ефект завдяки вмільй організації, проте ніколи не витримає перевірки часом через їх повну невідповідність його духу. Також зазначається, що традиційна організація занять з фізичного виховання є малоефективною і не враховує інтереси студентів, оскільки подає «шаблонні» заняття для всіх у навчальній групі відповідно до визначеної теми [7].

Під час організації фізичного виховання у ЗВО секційна форма організації навчального процесу показує свою недосконалість. Студенти не завжди можуть обрати відповідну до їхніх бажань та інтересів секцію спортивно-оздоровчого змісту, оскільки часто час занять у таких секціях співпадає з основним розкладом занять та їх замінами впродовж семестру [5; 7]. Не знаходять також продовження проекти, спрямовані на підвищення ефективності фізичного виховання за рахунок збільшення кількості навчальних годин [1].

Водночас, існує можливість екстраполяції компетентностей навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в аспекті формування компетентностей створення позитивної мотивації та потреби під час систематичних занять, дієвих організації і проведення самостійних занять спортивно-оздоровчого змісту. Спрямовані такі заняття повинні бути на зміцнення здоров'я, поліпшення фізичної підготовленості й функціональних можливостей організму [5]. Проте, дотепер відсутній єдиний підхід до розроблення уніфікованої типової програми з фізичного виховання для студентів ЗВО [9]. Під час такого розроблення особливу увагу необхідно приділяти питанню впровадження в освітній процес інноваційних технологій, у тому числі мотиваційного характеру, що передбачають наявність змісту варіативних навчальних програм, спрямованих на заохочення та збереження інтересу студентської молоді до занять з фізичного виховання. Зміст програми повинен складатися з двох взаємопов'язаних компонентів: базового і варіативного. У процесі формування змісту навчальних програм потрібно дотримуватись універсалізації, тобто можливість упровадження такого змісту в освітній процес будь-якого (також іноземного) ЗВО, причому як у обов'язкові заняття, так і позанавчальний час [5].

При розробленні експериментальних навчальних програм із певного виду спорту В. В. Гусак, П. А. Слобожанінов, А. А. Слобожанінов рекомендують здійснювати з урахуванням інформації навчальних програм дитячо-юнацької спортивної школи [1]. За даними О. Криличенко [4], у багатьох ЗВО навчальними програмами з фізичного виховання не передбачено використання всіх наявних форм його організації, що визначені нормативними документами, а саме лекцій, семінарських, індивідуальних занять і консультацій.

Крім цього, у багатьох ЗВО в навчальних програмах дисципліни «Фізичне виховання» відсутній теоретичний зміст і теми для самостійного опрацювання студентами. В окремих програмах зміст цієї навчальної дисципліни у деяких розділах дублює програму закладів загальної середньої освіти: теми практичних занять відповідають змісту програми фізичної культури навіть для учнів основної школи. Для зниження потенційних ризиків здоров'ю, керування цим процесом необхідно розробити систему заходів, що передбачає: вивчення індивідуальних особливостей кожного

студента; використання прогресивних методів вияву перенавантаження; використання інформації про режим дня, відвідування студентами секцій і гуртків, змістом яких є фізична активність; моніторинг змін у стані здоров'я; прогнозування стану в перспективні для прийняття адекватних управлінських рішень [8].

На сучасному етапі у студентів недостатньо розвиненим є мотиваційно-ціннісне ставлення до фізичної активності у різних формах організації [3]. В таких умовах для різнобічного та особистісно-орієнтованого розвитку людини необхідна фізична культура з використанням спортивно-орієнтованої технології, як системного поняття, що є синтезом новітніх психолого-педагогічних підходів, сучасних науково-обґрунтованих засобів із урахуванням індивідуальних особливостей студентів у мотиваційних пріоритетах, фізичній підготовленості. Особливість такої технології полягає у можливості використовувати її під час проведення аудиторних занять з фізичного виховання, на секційних заняттях, у використанні контролю та самоконтролю за навантаженнями, що має переваги у застосуванні в порівнянні з традиційними аудиторними заняттями з волейболу [3]. Одночасно у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти відсутні сучасні навчальні технології пов'язані із специфікою навчального процесу та майбутньою спеціалізацією студентів [8].

Нова європейська дійсність, в тому числі можливості вільного переміщення фахівців у країнах Європейського Союзу, вимагає нових підходів до регулювання ринку праці та його забезпечення фахівцями. Однією з проблем системи фізичного виховання є кадрове забезпечення у ЗВО [2; 4; 8], а також недостатній рівень компетентності більшості випускників до роботи у нових умовах [5].

Деякими причинами, що призводять до невідповідності наукової підготовки призводить є те, що керівні посади кафедр очолюють працівники, що не мають наукового ступеня і не займаються науково-дослідною роботою. Керівники кафедр, які є передпенсійного та пенсійного віку часто надають перевагу, під час заміщення вакантних посад, викладачам такого ж віку, вони недостатньо стимулюють методичну, науково-дослідну роботу молодих працівників. Значна кількість викладачів також вважають чинниками низького рівня кваліфікації фахівців із фізичного виховання – непрестижність професії та низька заробітна плата [8].

Проте, одним із найбільших недоліків, як запевняє О. Криличенко, стосовно вимог держави до фізичного виховання в ЗВО, є відсутність жодного зрозумілого критерію, за яким керівництво такого закладу може оцінити якість викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання». Тобто незрозуміло, які саме знання, навички, вміння повинен продемонструвати здобувач вищої освіти для визначення свого освітнього рівня з фізичного виховання. У зв'язку з цим зменшується ефективність викладання останнього у ЗВО, унеможливується здійснення керування цим процесом. В Україні сьогодні де факто діють Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості. За результатами виконання цих нормативів здобувачами вищої освіти оцінити роботу викладачів неможливо, оскільки низький рівень фізичної підготовленості перших може бути зумовлений не тільки незадовільною роботою викладачів, але й наявним станом такої підготовленості до початку навчання [4]. Окрім цього, відмінною особливістю оцінювання діяльності здобувачів вищої освіти за європейською системою ECTS, на думку іноземних експертів, є оцінка результату, а не процесу навчання. Тобто, при отриманні заліку (оцінки, кількості балів) не потрібно враховувати стан відвідування навчальних занять з фізичного виховання, а оцінювати здобувача за якістю сформованих умінь, навичок, теоретико-методичних знань [5].

Відповідно до реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти України, міжнародної мобільності здобувачів вищої освіти розробляється додаток до диплому "Diploma Supplement", що потребує узгодженості методології і критеріїв

оцінювання. Так, в європейській практиці проведення практичних занять із фізичного виховання в ЗВО здобувачів розподіляють між основним (A-level), спеціальним (SM-level – Special Medical level) і спортивним (S-level – Sport level) відділеннями. Відповідно до зазначеної декларації передбачається врахування бонусного підходу до оцінювання результатів навчання за різними показниками, що значно підвищує мотиваційні стимули на конкурентоспроможність здобувачів вищої освіти [5]. У зв'язку з цим підтримується ідея диференційованого оцінювання, зокрема пропонується здійснювати оцінювання в кожному відділенні окремо [7]. Це дозволяє у додатку до диплому відобразити реальний результат стану здоров'я і рівня підготовленості конкретного здобувача, що значно поліпшує його мотивацію до регулярних занять фізичними вправами та ведення здорового способу життя. Водночас, здобувачі відділень A-level та S-level мають право на вільний вибір занять з виду спорту та навчальної групи, тобто враховується інтерес кожного у такому питанні. В Україні на сучасному етапі проведення занять з фізичного виховання в ЗВО здійснюється в основній, підготовчій та спеціальній медичних групах [5].

Висновки

1. Сьогодні система організації фізичного виховання у закладах вищої освіти не забезпечує належних умов для поліпшення фізичного розвитку, функціональної підготовленості належного рівня здоров'я здобувачів вищої освіти.

2. Розв'язанню наявної проблеми певною мірою може сприяти досвід закладів вищої освіти європейських країн, але провідна роль тут повинна належати інноваційним доробкам фахівців та науковців галузі фізичного виховання і спорту. Необхідним є також їх урахування в «Стратегії розвитку фізичного виховання та спорту студентської молоді на період до 2025 року».

Висвітлені в публікації дані тільки частково висвітлюють проблему фізичного виховання у ЗВО, а одним із перспективних є розроблення методичної системи фізичного виховання здобувачів вищої освіти на основі персоналізованого підходу, що передбачає врахування якостей, можливостей, задатків і ціннісних орієнтирів кожного здобувача.

References

1. Gusak VV, Slobozhaninov PA, Slobozhaninov AA. Problems of development of physical education in Ukraine. Bulletin of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogiienko. Physical education, sports and human health. 2015. Vip. 8. pp. 117-122. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpnu_i_fv_2015_8_18 (in Ukrainian)
2. Dovgan N.Yu. Physical education of applicants for higher education by means of extracurricular sports and mass work: a monograph. Irpin: University of the SFS of Ukraine, 2020. 328 p. - Access mode: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4997/1/4646_IR.pdf (in Ukrainian)
3. Ibragimova LS. Strategic directions for improving the system of physical education of university students. Young scientist. 2016. № 3 (30). pp. 611-615. - Access mode: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/144.pdf> (in Ukrainian)
4. Krylychenko OV. Status and prospects of development of the system of physical education in higher educational institutions of Ukraine. Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. 2011. № 7. pp. 46-48. - Access mode: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2011-07/11koveiu.pdf> (in Ukrainian)
5. Muntyan VS, Plisko VI. Physical education in the context of the new law of Ukraine "On Higher Education". - Access mode: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8079/1/Muntyn_222_226.pdf (in Ukrainian)

6. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on approval of recommendations for the strategic development of physical education and sports among student youth for the period 2025. - Access mode: http://sportmon.org/wp-content/uploads/2021/02/rekomenlaczii-shhodo-strategichnogo-rozvytku-fizychnogo-vyhovannya-ta-sportu-sered-studentskoyi-molodi-na-period-do-2025-roku_compressed.pdf (in Ukrainian)
7. Poproshaev O., Bilyk O., Ostrovsky M. Physical education in the context of integration into the European educational space. Sports science of Ukraine. 2015. № 2 (66). pp. 36-43. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SNU_2015_2_7 (in Ukrainian)
8. Redko TM. The problem of preserving the health of students at the present stage of development of higher education. 2015. № 124. pp. 45–48. URL: [http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2661/1 / The problem of preserving the health of students at the present stage of development of the higher education system.pdf](http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2661/1/The%20problem%20of%20preserving%20the%20health%20of%20students%20at%20the%20present%20stage%20of%20development%20of%20the%20higher%20education%20system.pdf) (in Ukrainian)
9. Rybalko P., Hryb T., Klymenchenko T. Problems and ways to increase the effectiveness of physical education in higher education of non-physical education. Physical culture, sports and health of the nation: coll. Science. wash. 2018. pp. 217–221. Electronic resource. URL: [http://eprints.zu.edu.ua/26290/1 / Рибалко% 2СГриб% 2СКлименченко.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/26290/1/Rybalko%20Hryb%20Klymenchenko.pdf) material and technical (in Ukrainian)
10. Sotnyk O. On the problem of teaching physical education in higher education. Physical education, sports and health culture in modern society: Coll. Science. pr 2013. № 1 (21). Pp. 251-256. - Access mode: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Fvs_2013_1_63 (in Ukrainian)
11. Shiyan BM, Iedynak GA, Petryshyn Yu.V. Scientific research in physical education and sports: textbook. manual. Kamyanets-Podilsky: LLC "Printing House" Ruta", 2012. 280 p. (in Ukrainian)
12. Novopysmennyi S., Diachenko-Bohun M., Hrytsai N., Grygus I., Muszkieta R., Napierala M., Hagner-Derengowska M., Ostrowska M., Smolenska O., Skaliy A., Zukow W., Stankiewicz B. (2020). Implementation of electronic health control technologies in higher education institutions. Journal of Physical Education and Sport. Vol 20 (Supplement issue 2), pp. 921–928.